

LBRIS

We know
books

GIOVANNI CASADIO

**ȘAMANISMUL ÎNAINTE ȘI
DUPĂ MIRCEA ELIADE**

Traducere de Catrinel Popa
Ediție îngrijită și prefață de Gabriel Badea
Postfață de Alessandro Testa

EDITURA CARTEX 2000

Concepția grafică a copertei: Mădălina Pricop

Tehnoredactor: Ecaterina Pislă

Lector: Ioana Marcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CASADIO, GIOVANNI

Șamanismul înainte și după Mircea Eliade / Giovanni Casadio;
trad. de Catrinel Popa; ed. îngrij. și pref. de Gabriel Badea; postf. de
Alessandro Testa. – București: Cartex 2000, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-091-257-6

I. Popa, Catrinel (trad.)

II. Badea, Gabriel (ed. ; pref.)

III. Testa, Alessandro (postf.)

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel./fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel.: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Gabriel Badea).....	7
<i>Notă asupra ediției</i>	27
ȘAMANISMUL ÎNAINTE ȘI DUPĂ MIRCEA ELIADE	
Capitolul I – Înainte de Mircea Eliade	31
Capitolul II – În timpul lui Mircea Eliade	57
Capitolul III – După Mircea Eliade	93
ȘAMANUL DISECAT DE CĂTRE ȘAMANOLOGI: ANTROPOLOGI, FILOLOGI, ARHEOLOGI, ISTORICI AI RELIGIILOR ȘI ALȚI SAVANȚI ÎN OFENSIVĂ ...	
Bibliografie	138
APENDICE 1.....	148
APENDICE 2.....	152
APENDICE 3.....	156
APENDICE 4.....	203
APENDICE 5.....	212
<i>Postfață</i> (Alessandro Testa).....	226

CAPITOLUL I

ÎNAINTE DE MIRCEA ELIADE

Practica șamanică (în mod curent cunoscută sub numele de șamanism) reprezintă un termen sau un concept prezent ca atare în toate limbile. În engleză se folosește *shamanism* (cu varianta mai recentă și mai corectă de *shamanhood*¹), în franceză *chamanisme*, în germană *Schamanismus* (cu varianta mai puțin uzuală, dar poate și mai puțin compromisă din punct de vedere semantic de *Schamanentum*), în spaniolă *chamanismo*, în rusă *shamanstvo* (dar și *shamanizm*, sub înrâurirea evidentă a termenului comun european), în japoneză, în fine, *shamanizumu*. Ca atâtea alte „isme“ recurente în limbajul științelor umaniste, șamanismul nu are o existență concretă, ci una pur categorială, ca nume al unui fenomen pe care anumiți cercetători îl definesc drept o tehnică spirituală sau psihică², alții drept un mod de viață, iar alții drept o concepție asupra lumii sau o filosofie a naturii, dacă nu chiar o religie³ *tout*

¹ Cf. Hoppál 1996, IX.

² Andreas Lommel: cf. Motzki 1977, 31.

³ Desigur, șamanismul nu este o religie, chiar dacă diferiți savanți (J. Stadling, M. A. Czaplicka, W. G. Bogoras, U. Harva, H. Findeisen, V. Diószegi: cf. Siikala 1978, 11 și 19) l-au definit ca atare. Este mai degrabă o configurație, un complex religios care se manifestă „as a segment in different religions“ (Hultkrantz 1973, 37), un segment semi-independent al unei religii etnice „in which all beliefs, rites and epic traditions correspond to each other and make up an integrated field, often with the exclusion of beliefs, rites and traditions which play a role in another segment of the same religion“ (Hultkrantz 1978, 11). Chiar Siikala (1987, 8280) face referire la un complex „of different rites and beliefs surrounding the activities of the shaman connected with very different religious systems“.

court, dar care presupune, înainte de orice, o activitate mitico-ritualică performată de un agent, masculin sau feminin, șamanul sau șamana⁴.

Cuvântul „șaman“, întocmai ca termenii corespondenți din alte limbi, a pătruns în Europa occidentală în anul 1698 (mai întâi în olandeză: *Schaman*), prin intermediul termenului rus *shaman* (шаман). Mai exact, a fost adus în Europa de către diplomatul olandez Evert Ysbrants Ides (1657-1708), care, în compania negustorului german Adam Brand, între 1692 și 1695 a condus de-a lungul Siberiei delegația rusă trimisă de Petru cel Mare în China, la curtea puternicei dinastii manciuriene Ching⁵. Însemnarea de călătorie a lui Ides (1698), *Driejarige Reize naar China (Trei ani de pribegii prin China)*, a fost la scurt timp tradusă în germană (de către același Brand care în 1734 va publica o altă variantă) și apoi în franceză (1699) și în engleză (1706). Acesta vorbește, în mai multe locuri, despre o categorie aparte de „sacerdoți“ pe care tungușii îi numesc „șamani“⁶. Mai precis, în *evenki*, o limbă din Siberia centrală care face parte din grupul tunguso-manciurian, care la rândul său aparține vastei familii uralo-altaice, șamanul e numit *shaman* (iar în manciuriană, limbă îndeaproape înrudită cu tungusa, pur și simplu *saman*). Cei dintâi europeni care au folosit acest termen și care au asistat la un act performat de șamani tunguși (sau de alți indigeni siberieni) au fost, firesc, ruși, mai exact cazaci, dintre cei care au cucerit și au colonizat Siberia. Cea mai veche atestare scrisă a substantivului *shaman* apare într-o scriere care este și una dintre primele capodopere ale literaturii ruse, chiar dacă a rămas în manuscris timp de aproape două secole: *Viața Protopopului*

⁴ Cf. Hultkrantz 1973, 36: „The complex of beliefs, rites and traditions clustered around the shaman and his activities“, sau „an ideology and a set of expectations concerning shamans“ (Hultkrantz 1978, 11).

⁵ Laufer 1917, 361; Roux 1958, 134; și Roux 1961, 441, n. 19. Ysbrants Ides și Brand pot crea adesea confuzie, din pricina asonanței numelui, dar este vorba de două personaje diferite.

⁶ Ides 1698, 34, 35 și 39.

Avvakum scrisă de el însuși. Lui Avvakum (1620-1682), deschizător de drum și martir al „Vechilor credincioși“, disidenți (*raskol*) ai Bisericii ortodoxe ruse, îi datorăm una dintre cele mai vechi – și mai fidele – descrieri ale unui ritual șamanic, o descriere cu mult mai vie și mai plină de culoare decât cele consemnate în operele călătorilor europeni. Colonelul cazac Pașkov, ferocele torționar al nu mai puțin înverșunatului Avvakum, i-a ordonat unui indigen siberian să „facă pe șamanul“, adică să prezică dacă expediția cuzacă pe care o conducea fiul său avea să se întoarcă acasă victorioasă. „Acel țaran vrăjitor aduse de cu seară lângă coliba mea un berbec viu și se apucă să-și exercite puterile miraculoase asupra lui, făcându-l să se învârtă în lung și în lat și sucindu-i capul încoace și încolo. Se puse apoi să țopăie și să danseze, invocând demonii, în cele din urmă răcnind cât îl țineau puterile și aruncându-se la pământ, în vreme ce din gură îi curgea salivă. Demonii îl zgâlțâiau, iar el îi întreba: «Va izbândi expediția?». Și demonii îi răspunseră: «Cu mare fală și bogăție vă veți întoarce!»⁷

Dar ce sens are în limba tungusă (*evenki*) substantivul ce reprezintă punctul de plecare al unei aventuri semantice atât de complexe? Lingviștii nu au putut da un răspuns univoc la această întrebare. În mod cert etimologia cea mai autorizată, atât în ceea ce privește expertiza celor ce au avansat-o, cât și din punctul de vedere al plauzibilității sale intrinseci, este cea propusă de orientalistul format în Rusia, dar de origine buriată, Dordzhi Banzarov (1822-1855), conform căruia, atât în *evenki*, cât și în manciuriană, *shaman/saman* ar desemna un individ „agitat, excitat, în prada convulsiilor extatice“⁸. Mult mai puțin convingătoare (întrucât e în mod evident o speculație intelectuală) pare ipoteza lansată de

⁷ Avvakum 1672/1962, 90-91. În realitate, previziunea șamanului nu s-a împlinit, iar biruitoare au ieșit forțele mongolilor, ajutate de invectivele aruncate de către protopopul consternat la gândul că s-ar fi putut adevărați profetii diabolice.

⁸ Cf. Laufer 1917, n. 4 (cu anumite rezerve); Lewis 1971, 41; Znamenski 2003, 69. Conform etnologiei ruse Vasilevici (1963, 137), cuvântul *saman/shaman* ar fi pătruns în limbile tunguse dinspre sud, și chiar în *evenki* indică mișcările șamanului: „jumping, dancing, etc.“.

etnolingvistul maghiar Vilmos Diószegi (1923-1972)⁹, care pune în legătură termenul cu verbul tunguso-manciurian *sha/sa*, „a ști“.

Dacă rușii au avut motivele lor pentru a prelua termenul tungus, acest lucru nu înseamnă că ritualurile performate de actanți analogi aparținând altor etnii altaice, mai exact aceluia din familiile mongolo-buriată și turco-tătără, ca și altor populații din nordul și centrul Asiei, de proveniență diversă (în primul rând uralică: fino-ugrică și samoedă), ar fi fundamental diferite. În primul rând este interesant de văzut care sunt denumirile șamanului în alte limbi și culturi altaice din vastul areal centro-asiatic și siberian, strâns înrudite și apropiate din punct de vedere geografic de cea tungusă. Termenul uzual pentru șaman în mongolă este *bügä* sau *bögä*, în buriată *buge* sau *bö*, care are termeni corespondenți în turcă și chiar în chineză, dar în mod evident provine dintr-o altă rădăcină decât cea tungusă¹⁰. În cel mai vechi document din literatura mongolă, *Istoria secretă a mongolilor*, scrisă în 1240, tradusă în chineză și publicată în 1866, se vorbește despre așa-numiții *bäki* sau *bö* care se ocupau cu toată suita de activități șamanice: vindecări magice (adesea eșuate), călătorii celeste, tot felul de practici divinatorii, minuni și ritualuri felurite (rugăciuni, sacrificii etc.), toate implicând o funcție sacerdotală¹¹. În toate limbile turcice,

⁹ „«Shaman» literally means «he who knows»: Diószegi 1974, 1. Explicația a fost dată de marele savant maghiar într-o notiță redactată la doar 24 de ani (în 1947), când se afla la începutul carierei sale de șamanolog: Hoppál 1998, XVII. Cf. Hultkrantz 1973, 26-27; Siikala 1978, 14 (derivație „logically possible“). Pentru Alonso de la Fuente (2006, 342, n. 9 și 2009, 302), lingvist riguros și foarte bine informat, ar fi vorba, în schimb, de o etimologie „con securidad... incorrecta“.

¹⁰ Laufer 1917, 370 e Roux 1958, 135. Este interesant faptul că în toate limbile altaice numele femeii-șaman e aproape același, cu foarte puține variații: *udagan*, *utygan*, *ödagon*, *ubakhan* (Roux 1958, 135). Însă speculațiile în legătură cu un șamanism originar siberian feminin par lipsite de fundament (cf. Laufer 1917, 367, n. 3; Harva 1938, 450-452; Znamenski 2003, 26-27, care evidențiază dedesubturile politice – evoluționismul lui Morgan și Engels ridicat la rangul de doctrină oficială a statului sovietic – și etnico-regionale ale acestor teorii).

¹¹ Cf. Roux 1959, cu concluzia importantă asupra necesității de a evita categoriile tipologice prea rigide.

începând cu cea a vechilor uiguri până la limba tătarilor (sau tartarilor) moderni din Siberia, șamanul este numit *kam*¹². De altfel, *cham* în limba turcică a iakuților, locuitori din nordul extrem al Siberiei, cu velara *k* modificată în consoană aspirată surdă *x/ch* înseamnă „a se agita“, întocmai ca *sham* în tungusă¹³. Prin urmare, așa cum a demonstrat pe baza normelor alternanței fonetice (oclusiva velară din turcă devine aspirată velară în limba iakută, iar aceasta din urmă se preschimbă cu ușurință în fricativă palato-alveolară și alveolară, *sh/s*, în tungusa-manciuriană) lingvistul maghiar Gyula Németh (1890-1976), *kam* este, în esență, același cuvânt care, în forma tungusă, a constituit etimonul termenului *șaman*¹⁴.

Amănuntul interesant, care până acum nu a fost îndeajuns subliniat, e că substantivul *kam* este cu mult mai vechi decât *șaman*, cel din urmă fiind introdus în limba rusă abia în secolul al XVII-lea, deși în scrierile chinezești fusese atestat încă din secolul al XII-lea. Pe lângă faptul că a fost identificat în cronicile chinezești din secolul al IX-lea, în cronicile siriene (Bar Hebraeus) din secolul al XIII-lea și persane (Rashid-eddin) din secolul al XIV-lea¹⁵, termenul apare și în cel mai vechi și, probabil, cel mai detaliat document referitor la șamanismul centro-asiatic, anume în relatarea călătoriei

¹² *Kam* figurează între funcțiile fundamentale ale șamanului (vindecător magic, ghicitor, sacrificator și consacrat al jertfelor vegetale și animale) în însemnările călătorilor francezi, germani și polonezi din secolul al XVIII-lea în așa-numita Tartaria, adică Siberia Meridională dintre fluviile Obi-Irtiș, Enisei și Lena, locuită de tătari, dar și de popoare de etnie uralică (ugri: khanty și manși, într-o vreme cunoscuți sub numele dat lor de către ruși, ca voguli și ostiaci) și tunguso-manciuriană: Roux 1961.

¹³ Laufer 1917, 367-371; Harva 1938, 449; și Roux 1958, 135.

¹⁴ Laufer 1917, 367 și 371 (termenul turco-tungus *kam-sam* ca denumire a ceea ce în engleză se cheamă „religious dancer“); cf. Hultkrantz 1973, 26, n. 8. Demonstrația lui Németh a fost însă contestată de G. J. Ramstedt (Eliade 1964, 495-496). Interesant de evidențiat că în limba *niykh* a giliacilor din Amur (diferită de toate celelalte limbi din Siberia și desemnată în general drept paleo-siberiană) locuitorii extremității estice a Siberiei, arie apropiată așadar mai mult de tunguși și manciurieni decât de turco-tătari, șamanul este numit *chamng*: Alonso de la Fuente 2007, 247.

¹⁵ Laufer 1917, 369 și Roux 1958, 135 și 141.

întreprinse de călugărul franciscan flamand Willem van Ruysbroeck (sau Guillaume de Rubruquis, cca 1210-cca 1270), la Karakorum, la curtea Marelui Han Mangu (nume turcesc, în mongolă Mongka, 1251-1259), din porunca lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt, regele Franței, cel care și-a dat viața în cruciade. În decursul expediției ce a durat trei ani (1253-1255), curajosul călugăr a eșuat în tentativa de a-l converti la creștinism pe Han, care, cu multă înțelepciune, a preferat religiei de stat rațiunea de stat, tolerând în imperiul său multiethnic și multicultural budiști, maniheiști, nestorienii și musulmani, încurajând la curtea sa competiția între teologii diverselor culte religioase; a reușit, în schimb, să popularizeze în Europa, cu patru decenii înaintea lui Marco Polo, obiceiurile laice și religioase ale mongolilor și ale altor popoare pe care le-a întâlnit în decursul periplului său asiatic. Mărturia Fratelui Willem, de o importanță fundamentală, este însă ignorată cu seninătate de cei mai mulți dintre nenumărații cercetători care au scris, cu pretenția exhaustivității, despre șamanism, în special de către „atotștiutorii“ critici din perioada recentă, înclinați să îi suspecteze de diletantism și impresionism pe istoricii religiilor care nu au avut experiență de teren. Ar trebui să fie în afara oricărui dubiu că, pentru a avea o imagine clară și cuprinzătoare asupra unui fenomen bazat pe o istorie documentată – nu intră aici în discuție șamanii din preistorie în jurul cărora antropologii și paleontologii poartă polemici nesfârșite – de cel puțin douăsprezece secole, nu este suficient să studiezi gramatica câtorva limbi uralo-altaice sau mai rău – cum se întâmplă în majoritatea cazurilor – să intervievezi vreo bătrână șamană prin intermediul mai multor mediatori lingvistici, ci e nevoie să descifrezi, cu instrumentele filologiei, o suită de documente, dintre care cel mai vechi este redactat – de ce ar trebui să ne surprindă atât de mult? – în latina medievală ecleziastică¹⁶.

¹⁶ Puținii șamanologi care citează documentul (în genere lingviști și poligloți rafinați) utilizează de obicei traducerea clasică a lui W. W. Rockhill, *The journey of William of Rubruck to the eastern parts of the world, 1253-55, as narrated*

Călugărul-ambasador îi prezintă pentru prima dată pe șamani în contextul dominației unei dinastii mongolo-tunguse anterioare triumfului unor Ginghis Han, Gur Han sau Gran Han (acesta din urmă fondase în 1125 un imperiu efemer în stepele din Kazahstan), care se chema Coir (*varia lectio* Con) Han, și adaugă de la el o observație prea puțin plauzibilă din punct de vedere lingvistic, dar care are totuși o justificare istorică: „Tempore quo Franci ceperunt Antiochiam, tenebat monarchiam in illis lateribus aquilonis quidam qui uocabatur Coir *chan*. (Coir est proprium nomen, *chan* nomen dignitatis, quod idem est qui diuinitor: omnes enim diuinatores uocant *chan*. Vnde principes dicuntur *chan*, quia penes eos spectat regimen populi per diuinationem).“¹⁷ Rubruck confundă denumirea autorității politice (*chan*) cu cea a autorității religioase (*cham*, care de fapt se regăsește ca *v. l.* în alt manuscris), pentru că, în fond, cele două nume sunt aproape identice, chiar dacă nu derivă din aceeași rădăcină¹⁸; în plus, este un fapt recunoscut că, în lumea vechilor mongoli, șamanii, datorită oracolelor, exercitau o influență considerabilă în sfera politică, chiar dacă nu erau ei

*by himself, with two accounts of the earlier journey of John of Pian de Carpine, tr. from the Latin ed., with an introductory notice, by William Woodville Rockhill (London, Hakluyt Society, 1900), sau, din aceeași faimoasă colecție, traducerea adnotată și actualizată (dar discutabilă din punct de vedere filologic) a lui Peter Jackson: The mission of Friar William of Rubruck: his journey to the court of the Great Khan Möngke, 1253-1255, introduction, notes and appendices by Peter Jackson with David Morgan (London, Hakluyt Society, 1990). Latina este, desigur, considerată de către orientaliștii de azi o limbă prea complicată și prea puțin științifică. Paradoxal (și nefilologic) demersul unei cercetătoare finlandeze care nu numai că folosește o traducere suedeză (destul de aproximativă), dar îl „botează“ pe fratele nostru (*non* „monah“), cf. Ordinul Fraților Mici, Vilhelm av Ruysbroeck ca și cum ar fi vorba de un franciscan suedez: Siikala 1978, 77.*

¹⁷ Rubruck 1255, XVII,1 (cap. 10, p. 108 în ed. Rockhill). „Pe vremea când francii au luat Antiohia, un bărbat numit Coir *chan* deținea monarhia în acele părți ale nordului. (Coir este un nume propriu, *chan* un nume de demnitate, care este la fel ca un divinator: căci toți ghicitorii se numesc *chan*. De unde prinții sunt numiți *chan*, pentru că guvernarea poporului depinde de divinație.“ (lat.)

¹⁸ Cf. Harva 1938, 450 e Roux 1958, 141.

înșiși deținători ai puterii regale¹⁹. În concepția altaică puterea era socotită de proveniență divină, iar ca urmare, în timpul monarhiilor anterioare epocii Ginghis Han, suveranul era, în mare măsură, dependent de șamanul ce se afla în contact direct cu cerul și cu puterile cerești; începând cu Ginghis Han, conflictul dintre „sacerdoțiu“ și „imperiu“ capătă forme acute și chiar dramatice; în cele din urmă, după destrămarea imperiului și convertirea generală a mongolilor la budismul tibetan, șamanii secolului al XVII-lea au pierdut orice fel de legătură directă cu aristocrația aflată la putere²⁰.

În momentul în care sosește la curtea Marelui Han Mangu/Möngke, nepotul și totodată cel de-al treilea succesori al lui Ginghis Han, Rubruck are posibilitatea să observe îndeaproape și să noteze toată suita de acțiuni rituale îndeplinite de șamanii de curte pe care el îi numește, cu îndreptățire, *sacerdotes*.

1. Divini ergo, sicut ipse confessus est, sunt sacerdotes eorum, et quicquid ipsi precipiunt fieri absque dilatione completur. Quorum officium vobis describo prout potui a magistro Willelmo addiscere et ab aliis qui verisimilia dicebant michi. Ipsi sunt multi, et semper habent unum capitaneum tamquam pontificem, qui semper collocat domum suam ante maiorem domum ipsius Mangu *chan*, prope quantum posset lapide iactari. Sub custodia ipsius sunt, ut supra dixi, bige que portant ydola eorum. Alii sunt post curiam in locis sibi assignatis, et veniunt ad eos a diversis partibus mundi qui confidunt in arte illa.

2. Istorum aliqui sciunt de astronomia, maxime ipse princeps, et predicunt eis eclipsim solis et lune. Et quando hoc debet evenire, populus preparat sibi cibaria, ita quod non oporteat eos egredi ostium domus sue; et cum fit eclipsis, ipsi

sonant timpana et organa et faciunt magnum strepitum et magnum clamorem. Peracto autem eclipsi, tunc vacant potationibus et commensationibus et faciunt magnum gaudium. Ipsi dicunt dies festos vel infestos ad omnia negotia agenda, unde numquam faciunt exercitum nec ineunt bellum sine dicto eorum. Et diu est quod reversi fuissent in Hungariam, sed non permittunt divini.

3. Ipsi trahiciunt omnia que mittuntur ad curiam inter ingnes, et habent inde debitam portionem. Ipsi etiam purgant omnem superlectilem defunctorum inter ingnes. Cum enim aliquis moritur, separantur omnia que spectant ad eum, nec permiscuntur aliis de curia donec omnia lustrentur per ingnes: ita vidi de curia ipsius domine que defuncta fuit dum eramus ibi. Unde hoc fuit duplex causa quare oportuit fratrem Andream et socios eius ire inter ingnes: tum quia portabant exennia, tum quia illa spectabant ad illum qui iam defunctus fuerat, scilicet Keu *chan*. A me nichil requisitum est de talibus, quia nichil portavi. Si aliquid aliud cadat dum transducunt ita inter ingnes, hoc est ipsorum.

4. Ipsi etiam nona die lunacionis Maii congregant omnes albas equas gregis et consecrant eas. Oportet etiam illuc convenire sacerdotes christianos cum turibulo suo. Tunc prohibiunt novum cosmos super terram, et faciunt magnum festum in illa die, quia tunc reputant se bibere primo novum cosmos, sicut alicubi fit apud nos de vino in festo Bartholomei vel Syxti, et de fructibus in festo Iacobi et Christofori.

5. Ipsi etiam vocantur cum aliquis puer natus est, ut predicant fatum eius; etiam cum aliquis infirmatur vocantur, et dicunt carmina sua, et iudicant utrum sit naturalis infirmitas vel ex sortilegio. Unde illa mulier Methensis, de qua supra dixi, narravit michi mirabile quid.

[În paragrafele 6-9 e relatată o poveste cu intrigi, calomnii, delațiuni și răz bunări îngrozitoare care privesc tronul, biserica și alcovul și care îi are ca protagoniști pe *prima soție* a Hanului și pe șamanii în rolul lor de *prezicători* ai destinului nou-născuților din rândul nobilimii.]

10. Ipsi etiam perturbant aera carminibus suis, et quando est tantum frigus naturaliter quod non possunt apponere ali-quod remedium, tunc explorant aliquos in castris quos accusant

¹⁹ Cf. René Grousset, *L'empire des steppes*, Paris 1969, 249.

²⁰ Parabola descendentă a șamanismului politic e schițată în fazele sale succesive de Roux 1958, 451-454; Roux 1959, 422-428; și Roux 1961, 441 și 449. Reminiscențe ale puterii politice a șamanului sunt păstrate în nordul extrem: la samoiezii din Siberia Septentrională și la eschimoșii din America și Asia de Nord (Diószegi 1974, 4).

quod per eos venit frigus, et illi interficiuntur absque ulla cunctatione.

11. Parum antequam recederem illinc, erat quedam ex concubinis infirma et languerat diu; et ipsi dixerunt carmina super quandam sclavam eius Teutonicam, que obdormivit tribus diebus. Que cum reversa esset ad se, quesiverunt ab ea quid vidisset. Et viderat multas personas, de quibus omnibus iudicaverunt quod cito essent moriture; et quia non viderat ibi dominam suam, iudicaverunt quod de illa infirmitate non moreretur. Puella vidi dolentem adhuc valde capud ex illa dormitione.

12. Aliqui etiam ex eis invocant demones, et convocant illos qui volunt habere responsa a demone de nocte ad domum suam, et carnem coctam ponunt in medio domus. Et ille *chan* qui invocat incipit dicere carmina sua et habens timpanum percutit illud fortiter ad terram; tandem incipit furere et facit se ligari. Tunc venit demon in tenebris et dat eis comedere carnes, et dat responsa.

13. Quadam vice, ut dixit magister Willelmus, abscondit se quidam Hungarus cum eis, et demon existens super domum clamabat quod non posset ingredi, quia christianus quidam erat cum eis. Hoc audiens ille fugit cum festinatione, quia incipiebant eum scrutari. Hec et multa alia faciunt que longum esset narrare²¹.

Din acest text rezultă fără echivoc care erau funcțiile fundamentale ale șamanilor altaici încă din zorii renașterii mongole inițiate de Ginghis Han (1155-1227). Șamanii erau, în primul rând, maeștri în arta divinației, atât în sfera fenomenelor naturale (eclipse), cât și în cea a activităților umane, sociale (războaie, sărbători sau alte feluri de *negotia*) și individuale (prezicerea destinului pruncilor nou-născuți), prin intermediul descifrării semnelor astrale și al interpretării viselor²². Funcția divinatorie nu poate fi

²¹ Rubruck 1255, XXXV, 1-13 (cap. 20, pp. 239-246 în ediția Rockhill). Traducerea textului din limba latină este dată la pp. 54-56.

²² Cf. Roux 1959, 411-417.

separată de funcția magică, de influențare a fenomenelor naturale, fie a acelor care privesc clima (excesul de *frigus*), fie a celor care vizează existența umană (vindecarea bolilor)²³. Totodată îndeplineau roluri tipic sacerdotale, ca păstrarea imaginilor zeilor (*vdola*), sfințirea animalelor și a băuturii naționale (*kumis* sau *cosmos* în transcriere latină, un lapte de iapă fermentat, slab alcoolizat) și purificarea prin foc, trecând *inter ignes* și, în acest fel, vămuind aproape toate soiurile de bunuri (daruri sau moșteniri) provenite din zone de risc, de dincolo de graniță sau de dincolo de mormânt. Operațiunile rituale constau, în principal, în intonarea de formule magice (*perturbant aera carminibus suis*) și în lovirea frenetică a instrumentelor de percuție (*ipsi sonant timpana et organa et faciunt magnum strepitum et magnum clamorem*). În fine, ritualul descris la punctul § 12 e tipic pentru activitatea șamanului, din câte se cunoaște și din mărturiile unor etnologi din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Prin termenul *demones* sunt desemnate, desigur, spiritele, iar *timpanum* este toba șamanică, în vreme ce *furere* trimite la transa șamanică, iar *carmina* la cântările intonate ritualic; în plus, descrierea e foarte precisă, atentă la detalii infinitezimale: carnea e împărțită între cei prezenți (*dat eis comedere carnes*), doar după ce același demon și-a dat consimțământul ritualic, întocmai ca în ritualul vecinilor burliați atestat la mai multe veacuri distanță²⁴.

După expediția franciscanului vom avea de așteptat mai mult de patru secole apariția altor relatări (de mai mică însemnătate) ale unor călători europeni: primele sunt chiar cele ale lui Avvakum și Ysbrants Ides, menționați mai devreme. Secolul al XVIII-lea, odată

²³ Cf. Roux 1959, 421, respectiv 403-408.

²⁴ Cf. Eliade 2023, 124: „În acest moment, mâncarea este gata. După ce se fac ofrande zeilor (aruncându-se bucăți de carne în foc și în aer), începe ospățul.“ E vorba, fără doar și poate, de una dintre cele mai vechi și precise descrieri ale unei ședințe șamanice, care furnizează dovada că „the séance has in the main remained almost unchanged from one century to the next“ (Siikala 1978, 77). Șamanul mongol reunește deci funcțiile tipice de sacerdot, vindecător și profet (Honko 1969, 26-27).